

Torill Strand

Kosmopolitisme og realisme

På 1960-tallet var pedagogiske filosofer mest opptatt av humanisme, på 1980-tallet diskuterte vi postmodernisme, men nå snakker vi om kosmopolitisme. Nye migrasjonsmønstre, en digitalisert kultur og nedbygging av nasjonalstaten som politisk arena inviterer til nye måter å se, forstå og erfare verden på. Transnasjonale strømninger av folk, ideer, kunnskap og kultur kaster rett og slett om på tidligere ideer om demokrati og dannelse.¹ Artikkelen i dette spesialnummeret diskuterer den «kosmopolitiske vendingen» i pedagogikken.

Den kosmopolitiske vendingen viser seg først og fremst som en felles aspirasjon om å overskride snevre nasjonale forståelsesmåter og fordommer. Men også som en dyp forståelse for at vi er gjensidig avhengig av hverandre i en global målestokk. Den har også manifestert seg i en stor mengde forskningslitteratur og foreskrivende teorier om globalt medborgerskap og kosmopolitisk demokratiteori.

Termen «kosmopolitisme» har opphav i det greske *kosmo politês* (verdensborger). Innenfor dagens menneske- og samfunnsvitenskaper brukes «kosmopolitisme» både om en ny verdensorden og om en ny måte å se verden på. På den ene siden navngir «kosmopolitisme» en framvoksende og ekstremt kompleks sosial realitet. På den andre siden er «kosmopolitisme» en felles mentalitet, en anskuelsesmåte og et framvoksende paradigme for filosofiske og sosiale analyser.

Forholdet mellom kosmopolitisme og realisme representerer derfor en av dagens største utfordringer for akademiske analyser. Våre erfaringer og analyser er tett sammenvevd, betinger hverandre og medierer begge våre ideer om «kosmopolitisme». Kosmopolitisme er ingen objektiv størrelse. Det er heller ikke et kjent fenomen som enkelt kan beskrives eller avdekkes med systematiske analyser. Kosmopolitisme er en flytende betegnelse som vanskelig kan brukes som historisk kategori. Vi bør derfor tenke kosmopolitisme fullstendig åpent, som et tomt begrep som ikke er gitt og som heller ikke bør defineres, verken av et gitt samfunn eller en hegemonisk diskurs.

Temaet for dette spesialnummeret – kosmopolitisme og realisme – er derfor både et aktuelt og samtidig utfordrende tema. Ikke minst fordi kosmopolitisme samtidig kan tenkes som livsstil, som ideal og som perspektiv.

1 T. Strand, "The Cosmopolitan Turn: Recasting 'Dialogue' and 'Difference'". *Paideusis. International Journal in Philosophy of Education*, 19:1 (2010), 49-58.

Torill Strand, Universitetet i Oslo, Norge
E-mail: torill.strand@iped.uio.no

Studier i Pædagogisk Filosofi | www.ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/spf | ISSN nr. 22449140

Årgang 4 | Nr. 2 | 2015 | side 1-5

Livsstil

Filosofen bruker ofte «kosmopolitisme» som metafor for en spesifikk måte å være i verden på. Kosmopolitisme beskrives da som en sosial orientering som speiler den type toleranse, fleksibilitet og åpenhet som kjennetegner en sosialt orientert etikk i en verden av fremmede.² Noen beskriver kosmopolitten (verdensborgeren) som en person som aldri er fremmed, et individ som enkelt tilpasser seg forskjeller og som setter pris på det kulturelle mangfoldet som oppstår i en globalisert verden. Men hvordan kan en slik livsstil se ut?

En omfattende nederlandsk studie av «ryggsekkurister» – i en alder fra 7 til 70 år – viste hvordan disse turistene, med sine veltrente kropper vaksinert mot sykdom, bokstavelig talt «kroppslig gjorde» en idealisert kosmopolitisme.³ Ryggsekkuristene framstår som fleksible, tilpassningsdyktige og åpne i møte med fremmede. De dukker opp neste over alt på kloden og gjør det de kan for å passe inn. De skjuler sin provinsialitet, innstiller seg på stadig nye omgivelser, og higer etter en identitet som globale nomader. De er som kameleoner. Ikke nødvendigvis ved å tilpasse seg lokalbefolkningen, men heller ved å tilpasse seg forestillingen om den reisende. Ryggsekkuristene manifesterer slik en idealisert kosmopolitisk livsstil. Det er en privilegert livsstil generert av et kulturelt klima preget av mobilitet, urban sofistikertethet, uavhengighet og transnasjonale relasjoner. Kosmopolitisme blir da en form for kulturell kapital som produseres, opprettholdes og legitimeres av de få som har tilgang til en slik livsstil.

Men over alt i verden erfarer millioner av mennesker globaliseringens stygge bakside. Ulrich Beck setter derfor en idealisert kosmopolitisme i kontrast til det han kaller en «reell kosmopolitisering».⁴ Faktum er at i 2015 er over 60 millioner mennesker på flukt.⁵ Det er mennesker som er fremmede samme hvor de er i verden. De er prisgitt sin situasjon og har ikke andre muligheter enn å forholde seg til den daglige kampen for tilværelsen. Deres livsstil er ikke på noen måte et privilegert valg, men heller resultat av dypt foruroligende hendelser i en globalisert verden av fremmede: «The choice to become or remain an 'alien' or a 'non-national' is not as a general rule voluntary, but a response to acute need, political repression or the threat of starvation».⁶ Det er realiteter som ikke kan overses.

I den første artikkelen i dette spesialnummeret – «*Refugees and Europe*» – diskuterer Helgard Mahrtdt den pågående flyktningkrisen i Europa. Mahrtdt starter med å spørre: «Hva innebærer det å være en flyktning?». Slik utfordrer hun vårt begrep om «flyktningkriser» ved å vise at det ikke minst handler om en pågående «kriser for flyktninger». Med utgangspunkt i Hannah Arendt (1906-1975) sin politiske filosofi utforsker Mahrtdt denne krisen som en eksistensiell, politisk og legal krise: Verden er ikke nødvendigvis menneskelig kun

2 Se for eksempel K.A. Appiah, *Cosmopolitanism. Ethics in a World of Strangers*, (London: Penguin, 2007), P. Kemp, *Verdensborgeren. Pædagogisk og politisk ideal for det 21. århundre*, (Copenhagen: Hans Reitzel, 2013), M. Nussbaum, *Cultivating Humanity* (Cambridge: Harvard University Press, 1997).

3 J.G. Molz, „Cosmopolitan Bodies: Fit to Travel and Travelling to Fit”, *Body & Society* 12:3 (2006), 1-21. s. 17.

4 U. Beck, *Cosmopolitan Vision*, (Cambridge: Polity Press, 2006), s. 19.

5 UNHCR. The UN Refugee Agency: *Populations*. Hentet March 2016 fra <http://reporting.unhcr.org/population>

6 U. Beck, *Cosmopolitan Vision*, (Cambridge: Polity Press, 2006), s. 19.

fordi det finnes mennesker i verden. Oppfordringen blir derfor å revitalisere det vi kan kalle «menneskelighetens pedagogikk».

Den pågående flyktningkrisen representerer uten tvil et vendepunkt for Europa. Mennesker på flukt gis status som medborgere i et nytt land, med de rettigheter og plikter det innebærer. I sin artikkel «*The Rocky Road of Growth into Contemporary Citizenship*» diskuterer Katariina Holma og Tiina Kontinen hvilke pedagogiske utfordringer vi da møter. Aktivt medborgerskap bygges ikke av pene slagord som deltagelse, engasjement og ytringsfrihet for alle. Det kan være årsaken til at den Nordiske politiske retorikken speiler frustrasjon, usikkerhet og en følelse av utilstrekkelighet i møte med immigranter. Det synes også som om den politiske debatten avslører en mangelfull forståelse for betydningen av immigranternes etisk-politiske engasjement og deltagelse. Holma og Kontinen vender seg derfor til Antonio Gramsci (1891-1937) og John Dewey (1859-1952) sin politiske filosofi idet hun spør hvilke perspektiver de tilbyr for dannelse av aktivt medborgerskap i en ny verdensorden. Hvilken pedagogisk modell gir kombinasjonen av Gramsci og Dewey for voksenopplæring og medborgerskapsundervisning i et nytt Europa?

De to første artiklene i dette spesialnummeret tar begge utgangspunkt i det Beck kaller en «reell kosmopolitisering». De utforsker også begge hvorfor og hvordan kosmopolitisme kan og bør tenkes som et pedagogisk ideal.

Ideal

Som ideal uttrykker «kosmopolitisme» at alle mennesker – uavhengig av nasjonal, religiøs, kulturell eller politisk tilhørighet – inngår i samme fellesskap, og at dette fellesskapet bør dyrkes.⁷ Men faren er at vi kan komme til å forfekte et ideal som ikke er noe annet enn en manifestasjon av tenkemåten til en global, kulturell elite som «har mer felles med folk på Manhattan, i Singapore og Hong Kong enn med den delen av lokalbefolkningen som ikke inngår i samme type kontaktnett».⁸ Da skapes og opprettholdes en distanse til kulturelle variasjoner, siden idealet blir en type «humanisme» som innebærer å være «venner med hele menneskeheten».

Det er en type kosmopolitisme som blir forfektet av Martha Nussbaum. Hun tar til orde for en stoisk kosmopolitanisme som overskrider lokale lojaliteter og tradisjoner.⁹ Det synes som om menneskeheten fort kan få forrang foran lokale forpliktelser og lojaliteter: For Nussbaum er kosmopolitisme en «invitasjon til å gå i eksil». Det er en denne type distanserte kosmopolitisme som Claudia Schumann problematiserer i artikkelen «*Graphic Contaminations: Cosmopolitics of the 'I' in American Born Chinese and Persepolis*». Med bakgrunn i Stanley Cavell gjennomfører Schumann en systematisk og kritisk lesning av de to

7 T. Strand, "The Cosmopolitan Turn: Recasting 'Dialogue' and 'Difference'". *Paideusis. International Journal in Philosophy of Education*, 19:1 (2010), 49-58.

8 M. Ossewaarde, "Cosmopolitanism and the Society of Strangers", *Current Sociology* 55:3 (2007), 367-388, s. 373.

9 M. Nussbaum, *Cultivating Humanity* (Cambridge: Harvard University Press, 1997).

tegneseriene. Analysen avdekker hvordan tegneseriene anskueliggjør karakterenes ambivalens overfor, men også direkte «aversjoner mot å tilpasse seg» fellesskapet. Schumann argumenterer derfor for at vi må tenke pedagogikkens kosmopolitiske ideal på nytt: Det er ikke nødvendigvis slik at en smertefri tilpasning til en ny verdensorden er det beste.

Med tanke på kosmopolitisme som ideal kan det også synes å være en tendens til at det vestlige idealet overskygger ikke-vestlige versjoner. Stephen Toulmin (1922-2009) sammenligner det vestlige kosmopolitiske idealet med filosofiens søken etter sannhet. Han mener en innbitt søken etter orden og ryddighet har gjort den vestlige filosofien blind for den uunngåelige kompleksiteten i menneskers levde liv. Toulmin viser hvordan vestlig filosofi bærer med seg en hel kosmogoni, det vil si en dyptliggende ide om det perfekte samfunn.¹⁰ En slik kosmogoni kjennetegnes ved at den har kaos som utgangspunkt og det rasjonelle ordet (ikke leken) som skapende prinsipp. På den måten, mener Toulmin, vil vestlig filosofi formidle et kosmopolitisk ideal som står i skarp kontrast til den kreative livligheten som nødvendigvis preger en globalisert verden.

Hanjörg Hohn argumenterer derfor for at kunst og estetikk bør ha et særlig fortrinn med tanke på oppdragelse til globalt medborgerskap. I første del av artikkelen «*Oppdragelse til verdensborgerskap i kunstnerisk perspektiv*» bruker Hohn fortellingen om Babels tårn som eksempel på hvordan fiksjonen kan åpne opp for og anerkjenne kulturelle forskjeller. Deretter viser han, gjennom perspektiver hentet fra blant annet Aristoteles og Schiller, til kunstens kommunikative muligheter og dannelsespotensiale.

Perspektiv

Når vi diskuterer forholdet mellom kosmopolitisme og realisme tenker vi kosmopolitisme som livsstil og som ideal. Men kosmopolitisme er i tillegg et perspektiv. Kosmopolitisme er et blikk på verden. Dette perspektivet er på den ene siden produkt av en ny realitet. På den andre siden representerer det et diagnostisk og normativt blikk som kan fange opp noe av dagens ekstremt komplekse sosiale og politiske realiteter.¹¹

Nå kan det sies at det ikke er nytt at folk over hele verden – fra Moskva til Paris, Rio til Tokyo – er gjensidig avhengig av hverandre. Det nye er heller den alminnelige forståelsen for dette, og at denne gjensidige avhengigheten både anerkjennes og oppfattes som naturlig innen politikk og vitenskap, i massemedia, og i transnasjonale sosiale og politiske bevegelser. Det betyr at vår felles måte å se, forstå og være i verden på blir stadig mer «kosmopolitisk», samtidig som det er en høyere grad av refleksivitet omkring denne måten å oppfatte verden på.

Med andre ord representerer kosmopolitisme ikke bare en ny måte å se og forstå verden på. Som ide og ideal kan kosmopolitisme også bidra til å legitimere, for eksempel, mor-

10 S. Toulmin. *Cosmopolis: The hidden agenda of modernity*. (Chicago: University of Chicago Press, 1990).

11 T. Strand, "The Cosmopolitan Turn: Recasting 'Dialogue' and 'Difference'". *Paideusis. International Journal in Philosophy of Education*, 19:1 (2010), 49-58.

alske valg eller et politisk engasjement. Tradisjonelle anskuelsesformer kan forkastes. Og nye spørsmål genereres. I tillegg har det kosmopolitiske blikket potensial til å gi nye fortolkningsrammer innenfor humaniora og samfunnsvitenskap – noe som igjen kan berøre den pedagogiske filosofien. Det er Rebecca Adamis artikkel «*Paideia and Cosmopolitan Education*» et godt eksempel på. Adami etterspør et nytt rammeverk for kosmopolitisk danning: Oppfordringen er å utvide elever og læreres evne til å forestille seg det lokale fellesskapet, og også de sosiale og etisk-politiske normene som regulerer dette fellesskapet. Slik brukes kosmopolitisme som et diagnostisk og normativt blikk.

Men dilemma er at «kosmopolitanisme» som diagnostisk og normativt blikk uunngåelig er generert av den samme sosiale verden som det diagnostiserer og vurderer. Det er derfor fristende å spørre i hvilken grad et kosmopolitisk blikk kun bidrar til å bekrefte den samme verden som det er et produkt av. Kan det være slik at vi blindt adopterer tradisjonelle ideer om kosmopolitisme uten å reflektere over deres aktualitet og relevans? Spørsmålet danner bakgrunn for Rebecka Lettevals artikkel: «*En kritikk av det kosmopolitiske fornuftet? Om samtidsrelevansen av Kants kosmopolitisme*». Immanuel Kant (1724-1804) var den som først formulerte en kosmopolitisk visjon som et kategorisk imperativ: «Handle bare etter den maksime gjennom hvilken du samtidig kan ville at det skal kunne gjelde som en allmenn lov ». For Kant har vi en plikt til å utvikle – og også oppdra neste generasjon til – et kosmopolitisk sinnelag slik at den kosmopolitiske visjonen kan nedfelle seg i samfunnets sosiale og politiske organisering. Lettevall peker imidlertid på at om Kants visjon settes opp mot dagens realiteter kan det synes umulig å skape et bedre samfunn slik Kant tok til orde for. Tatt i betraktning at Kant argumenterte inn i sin tid, kan det også synes problematisk å se samtidsrelevansen av hans etisk-politiske blikk. Likevel åpner Lettevall for at Kants visjon, spesielt i en mer generell betydning, kan ha noe for seg når vi nå skal tenke den «rett til gjestfrihet» som bør omslutte stadig nye og større grupper av fremmede i et fremmed land.